

УДК 37(092)(477)

DOI: <https://doi.org/10.33989/2524-2474.2023.81.289412>

ВСЕВОЛОД ЛАНІН

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-5896-3237>

(Полтава)

Work place: Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University

Country: Ukraine

E-mail: sewa.lanin@gmail.com

РУШІЙНІ СИЛИ ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПОСТАТІ ІОАННА МАКСИМОВИЧА (1651-1715 РР.)

Анотація. У статті розглянуто життєвий та творчий шлях видатного українського педагога Іоанна Максимовича. В статті досліджуються рушійні сили, які сприяли розвитку та визначили успіх Іоанна Максимовича як педагога, духовного просвітника, проповідника, місіонера. Проаналізовано його особистість, ідеї та підходи, які він впроваджував. Особлива увага приділяється рушійним силам, що вплинули на формування та розвиток Іоанна Максимовича як педагога, просвітника, духовного та громадського діяча. Серед них: його освітнє середовище, наставники, історичні події того часу тощо. Стаття допомагає краще зрозуміти рушійні сили, що вплинули на формування Іоанна Максимовича як визначної постаті у вітчизняній історії. У статті розглядається **проблема** аналізу рушійних сил, які сприяли формуванню особистості Іоанна Максимовича.

Ключові слова: Іоанн Максимович, рушійні сили, світогляд, духовне наставництво, духовна освіта, місіонерство, проповідництво, просвітництво.

Аналіз досліджень. Вивчення окремої особистості в історії прямо взаємозв'язане з історичним процесом, оскільки особа акумулює у собі ідеї, настрої, думки, які пов'язані з епохою, оточенням, близькими та знайомими з одного боку, і універсальними цінностями - з іншого боку. Це по суті самореалізація людини, співвіднесена з моральною парадигмою епохи. Особистість Іоанна Максимовича залишається значущою як для історії церкви, так і для історії вітчизняної педагогіки. Іоанн Максимович займає особливе місце серед відомих українських педагогів кінця XVII – першої третини XVIII століття. Іоанн Максимович – талановитий педагог, просвітник, активний громадський, культурний та церковний діяч, літератор. Персоналія Іоанна Максимовича, його біографія, творча спадщина привертають увагу багатьох дослідників. Висвітлення його життєвого і творчого шляху присвятили свої праці М. Скосирев, А. Сулоцький, А. Юр'євський та ін., творчій літературній спадщині присвячені праці К. Борисенка, С. Журавльової, О. Заська. Громадсько-просвітницька діяльність Максимовича стала об'єктом наукових пошуків О. Кивлюка, С. Мащенко, С. Павленка, церковна і культурна діяльність просвітника привертала увагу М. Денисова, Є. Поселяніна, С. Фомина. Сучасні дослідники, такі як К. Борисенко, М. Денисов, О. Зосімова і С. Павленко, високо оцінюють творчі досягнення просвітника в різних галузях науки, таких як філософія, мовознавство, літературознавство і богослов'я. Вони розкривають нові аспекти його надзвичайного таланту і розуміння, які додають глибини та значущості до його наукової спадщини.

Мета дослідження – розкрити і проаналізувати рушійні сили, які вплинули на становлення особистості Іоанна Максимовича (його духовності, місіонерської, духовної, письменницької та просвітницької діяльності).

Виклад основного матеріалу дослідження. Історія українського православ'я налічує значну кількість видатних людей. Одним із них був Іоанн Васильківський (Максимович) – церковний діяч, педагог, богослов, місіонер, духовний письменник. Народився Іоанн у 1651 році в місті Ніжин на Чернігівщині в шляхетній родині Максима та Єфросинії Васильківських. Іоанн був старшою дитиною в родині, мав десятьох братів.

Інформації про дитинство Іоанна Максимовича збереглося мало, тому ми не можемо в повній мірі дослідити цей період його життя. В автобіографічному творі «Подорожній» він зазначає: «От юности моя многое множество книг собрах и содержах яко драгое богатство». З дитинства Іоанна виховували у дусі християнських цінностей, вивченні святого письма та духовної літератури. Таким чином, світогляд майбутнього просвітника зароджувався на християнських засадах. Прикладом для нього стали його батьки, які віддавали велику частину власних коштів на благодійництво (будівництво

храмів). Початкову освіту Іоанн здобув вдома. Сім'я Максимовичів переїхала до Києва наприкінці 1660-х років. Голова родини Максим Васильківський орендував лаврські млини, будував греблі та інші господарські пристосування для Лаври. Сім'я оселилася на Печерську, поряд з Лаврою, з братією якої юний Іоанн проводив тривалий час.

У 1668–1675 роках Іоанн навчався у Києво-Могилянській колегії, де зарекомендував себе здібним та старанним учнем. Роки навчання припали, на перетворення школи кшталт вищої латинської школи (колегія). Перші роки її роботи відомі розквітом наукової діяльності. Вчені праці перших керівників та вчителів Ісає Трохимовича, Сильвестра Косого, Феодосія Софоновича, Іоанкія Галятівського, були дуже цінними творами на той час. У такій атмосфері, наповненій духом науки та релігії, проходили юнацькі роки Максимовича. Після закінчення навчання у 1675 році, почав працювати у альма-матер викладачем спочатку латинської мови, а згодом поетики та риторики. В цей період життя закладаються підвалини майбутньої просвітницької діяльності. Займаючись самоосвітою, він починає досліджувати схоластичні твори західних учених, перекладаючи їх та доповнюючи власними ідеями. У тому ж 1675 році прийняв у Києво-Печерській лаврі чернечий постриг з ім'ям на честь святителя Іоанна Златоуста від архімандрита Інокентія (Гізеля).

По смерті Феодосія Углицького (архієпископ Чернігівський) 24 листопада 1696 року, Максимовича за політичної підтримки гетьмана Івана Мазепи, із яким у нього були приятельські взаємини, обрали на Чернігівську кафедру, як «мужа благочестива, с юних лет монашествующа, в искусстве добродетели и поучении и проповедании слова Божия известного». А вже 10 січня 1697 року хіротонізовано як єпископа Чернігівського зі зведенням у сан архієпископа.

У 1700 році Іоанн Максимович заснував у Чернігові колегію (слов'яно-латинську школу), яка за його задумом, мала б стати кадровим ядром для Києво-Могилянської колегії. Першим її префектом став ієромонах Антоній (Стаховський). Новостворену колегію сучасники називали чернігівським Олімпом, чернігівськими Афінами, вертоградом Паллади. Період життя Іоанна в Чернігові був періодом його літературно-богословської діяльності. У цей час він також встановив контакти з Афоським монастирем, монастирями Єрусалиму, а також із Синайським монастирем.

У січні 1711 року Іоанн отримав грамоту від Петра I, в якій йому наказувалося взявши ризницю, вирушити до Москви. Після прибуття отримав від Рязанського митрополита Стефана (Яворського) царський указ про призначення його на Тобольську кафедру митрополитом Тобольським та всього Сибіру. Незважаючи на високий сан це призначення було формальним засланням, причиною якого був конфлікт між Іоанном Максимовичем та князем Олександром Меншиковим.

Попри великі зусилля митрополита Филофея (Ліщинського), єпархія перебувала в процесі занепаду. Головними проблемами стали: нестача кліриків, населення величезних територій, яке не опікувалося належним чином та в своїй переважній більшості було язичницьким, також поширеним було явище старообрядництва.

Одним із кращих напрямів діяльності, який міг би вирішити вищезгадані проблеми, було місіонерство. Піз час місіонерських походів проповідники зустрічалися із різними етнічними групами, зокрема з юкагирами, хантами, вогуличями та іншими. Щоб краще їх зрозуміти, Максимович вивчав їхні традиції, культуру та мову, задля того, аби зробити християнство доступним для них, а також щоб вони не вбачали в ньому свого ворога.

Найбільш відома духовна місія до Пекіну розпочалася у 1714 році під керівництвом архімандрита Іларіона (Лежайського). Її офіційним завданням було задоволення духовних потреб албазинців (нащадки полонених козаків). Окрім цього, вона мала нести слово Боже, тобто християнську проповідь і знову ж таки збирати матеріали про місцеве населення. Ідея духовної місії до Пекіна була особистою ініціативою Максимовича. Його місіонерська робота тривала протягом багатьох років й сприяла поширенню християнства серед корінних народів Сибіру. Не полишав й турбуватися Іоанн Максимович слов'яно-латинською школою, яку заснував його попередник, єпископ Филофей, забезпечивши її достойними викладачами-наставниками. Не залишав осторонь питання освітнього та морального рівня серед духівництва, багато служив у храмах і виступав з проповідями.

Помер Іоанн Максимович 10 червня 1715 року. За своїми особистими якостями він був людиною, яка відзначалася своїми високими моральними якостями. Для своєї пастви він слугував образом євангельського пастиря, який був готовий покласти душу свою за вівць своїх. Ставлення його до людей було сповнене духом євангельської любові. У спілкуванні з усіма він був простим та доступним, двері його будинку були відчинені для всіх. Всіх зустрічав з любов'ю й ласкою. Особливу увагу приділяв біднякам та знедоленим.

Головною рушійною силою у формуванні особистості Іоанна Максимовича можна вважати релігійну освіту. Максимович здобув ґрунтовну освіту в Києво-Могилянській академії у духовній сфері, провів більшу частину свого життя при монастирях. В цей період життя Максимович формується як просвітник, займається самовдосконаленням, вивчаючи догматичні та філософські тексти. Цьому

сприяло його оточення, до якого входила політична та духовна еліта, його учні, а також учасники Чернігівського літературно-філософського кола. Вагоме значення мали духовні наставники у житті Максимовича. Одним із них був Інокентій Гізель – відомий вчений-богослов, філософ, історик, православний діяч. Його ідеї вплинули на юного Іоанна, а в майбутньому допомогли йому розвивати свої духовні та інтелектуальні здібності. Саме від нього, у віці 25 років, він прийняв чернечий постриг.

Підвалини місіонерства Іоанна Максимовича закладалися батьками із дитинства. Саме вони мали велике значення у формуванні його віри, світогляду та інтересу до духовної сфери. Виховання у релігійній сім'ї, місіонерська діяльність батька та матері, які присвятили своє життя будівництву храмів, а також спілкування з місцевими духовними діячами, вплинули на його рішення присвятити своє життя богослов'ю, духовній, просвітницькій та місіонерській діяльності.

Значний вплив на формування світоглядних позицій Максимовича мав тогочасний суспільно-культурний устрій (державність, яка була обмеженою автономією в складі різних держав, соціально-економічний розвиток, культурний розвиток). Українські землі наприкінці XVII – на початку XVIII століття зазнали значних змін. Серед головних це: демографічні втрати внаслідок національної революції (1648–1676 рр.), територіальний розкол українських земель у результаті підписання між Росією та Польщею спочатку Андрусівського перемир'я 1667 року, а потім «Вічного миру» в 1686 році, які призвели до втрати автономії. Демографічні, економічні, культурні, соціальні та політичні зміни внаслідок Північної війни (1700-1721) в яку були втягнуті українські землі.

Просвітницька діяльність, погляди, ідеї та педагогічний світогляд Іоанна Максимовича базувалися на проповідництві, поширенні православної віри та традицій. Він писав твори на релігійні теми, які були дотичними до різних аспектів віри, етики, моралі та практичного застосування релігійних принципів у повсякденному житті, здійснював освітню діяльність, спрямовану на просвітництво людей. Серед відомих робіт: «Алфавит соборный, рифмами сложенный...» (1705 р.), «Богородице Дево...» (1707 р.), «Размышление о молитве» (1709 р.) «Осьм блаженства евангельские...» (1709 р.), «Феатрон, или Позор нравоучительный...» (1708 р.), «Царский путь Креста» (1709 р.), «Богомыслие в пользу правоверным...» (1710 р.); «Иллиотропион, или Сообразование с Божественной Волей» (1714 р.). Здебільшого літературно-богословські праці Іоанна Максимовича – це перекладені у прозово-віршовану форму біблійні та повчальні тексти, богословсько-філософські приповіді та компіляції, розраховані на широке коло читачів, а в першу чергу – на студентів Чернігівської Колегії, як про це писав сам автор в передмові до «Алфавіту»: «Се ти Черниговские Афины духовну Предлагают трапезу, книгу рифмословну».

Висновки. У ході дослідження розкриті та проаналізовані основні рушійні сили, які вплинули на становлення педагогічної персоналії Іоанна Максимовича, а саме: авторитет батьків, навчальне та виховне середовище Києво-Могилянської колегії та Києво-Печерської Лаври, духовне та політичне оточення, суспільно-культурний та політичний устрій кінця XVII – початку XVIII століття. Саме ці рушійні сили сприяли формуванню Іоанна Максимовича як проповідника, богослова, місіонера, педагога, духовного письменника та духовного лідера свого часу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

- Кагамлик С. Світло духовності і культури. З історії Києво-Печерської лаври XVII-XVIII ст. Київ: Інформаційно-аналітична агенція «Наш час», 2008. С. 326
- Кислашко О. Туптало Д., І. Максимович та С. Прокопович про духовно-моральне виховання. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2010. № 12. С. 38–40.
- Погрібняк О. Ключові чинники формування педагогічного світогляду Івана (Іоанна) Максимовича (1651-1715 рр.). Педагогічні науки: зб. наук. праць / гол. ред. М. І. Степаненко; Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. Полтава, 2015. Вип. 63. С. 138–146. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/4869/1/Pogribnjak.pdf>
- Славин Н. Иоанн Максимович митрополит Тобольский, бывший Архиепископ Черниговский *Прибавление к Черниговским епархиальным известиям*. 1892. №12. С. 511–516.

REFERENCES

- Kahamlyk, S. (2008) *Svitlo dukhovnosti i kul'tury. Z istoriyi Kyievo-Pechers'koyi lavry XVII-XVIII st.* Kyiv: Informatsiyno-analitychna ahentsiya «Nash chas» [in Ukrainian].
- Kyslashko, O., & Tuptalo, D. (2010) *I. Maksymovych ta S. Prokopovych pro dukhovno-moral'ne vykhovannya. Ukrayins'ka literatura v zahal'noosvitniy shkoli*. [in Ukrainian].
- Pohribnyak, O. (2015) *Klyuchovi chynnyky formuvannya pedahohichnoho svitohlyadu Ivana (Ioanna) Maksymovycha (1651-1715). Pedahohichni nauky*, 63, 138–146. Retrieved from <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/4869/1/Pogribnjak.pdf> [in Ukrainian].
- Slavin, N. (1892) *Ioann Maksimovich mitropolit Tobol'skiy, byvshiy Arkhiyepiskop Chernigovskiy Pribavleniye k Chernigovskim yeparkhial'nyum izvestiyam*, 12, 511–516. [in Russian].

VSEVOLOD LANIN

MOTIVATING FORCES IN THE FORMATION OF THE PEDAGOGICAL PERSONA OF IOANN MAXIMOVICH

Annotation. The article examines the life and creative path of the prominent Ukrainian educator, Ioann Maximovich. The study explores the motivating forces that contributed to the development and determined the success of Ioann Maximovich as an educator, spiritual enlightener, preacher, and missionary. His personality, ideas, and approaches are analyzed, with special attention given to the motivating forces that influenced his formation and development as an educator, enlightener, spiritual and public figure. These include his educational environment, mentors, historical events of that time, and more. The article helps to better understand the motivating forces that influenced the formation of Ioann Maximovich as a prominent figure in the national history.

Key words: *Ioann Maximovich, motivating forces, worldview, spiritual guidance, spiritual education, missionary work, preaching, enlightenment.*